

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BİD'ATLERİN ÇİRKİNLİĞİ

Önsöz	1
Bütün Bid'at'lerin Kötü Olduğu ve Güzel Olan Bir Yönü Bulunmadığına Dair Deliller ..	4
Bid'atleri Güzel Göstermeye Çalışanların Şüphelerine Cevaplar	6
Birinci Şüphe:	6
Cevap:	7
İkinci Şüphe :	8
Cevap :	8
Üçüncü Şüphe:	11
Cevap:	11
Dördüncü Şüphe:	13
Cevap:	14
Beşinci Şüphe:	15
Cevap:	15
Altıncı Şüphe:	17
Cevap:	17
SONUÇ	20

Bismillahirrahmanirrahim

Önsöz

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur. Yalnız O'ndan yardım diler, ve O'ndan mağfiret taleb ederiz. Nefislerimizin şerrinden ve kötü amellerden de O'na sığınırız. Allâh'ın hidayete erdirdiğini hiç kimse saptıramaz, O'nun saptırdığı kişiyi de hiç kimse hidayete erdiremez. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka ibâdeteye lâayık

hiçbir ilâh yoktur. O birdir, ortağı da yoktur; Muhammed (s.a.s.) de O'nun kulu ve elçisidir.

(يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ)

« Ey iman edenler! Allâh'tan hakkıyla korkun ve ancak müslümanlar olarak ölünüz»¹

(يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا)

« Ey insanlar ! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Hiç şüphesiz ki, Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir»²

(يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا)

« Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin. (Böyle davranırsanız) Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Rasulü'ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur»³

Belirtmek gerekir ki, sözlerin en doğrusu Allâh'ın kitâbıdır. Yolların en hayırlısı da Muhammed (s.a.s)'in yoludur. (Dinde) en şerli işler sonradan ortaya çıkarılan yeniliklerdir, sonradan ortaya çıkan her yenilik bid'at'tır, her bid'at dalâlettir ve her dalâlet de ateştedir.

Bugün İslâm toplumunun yaşadığı en büyük problemlerden birisi de, İslâm dünyasının dört bir yanına yayılan bid'atlerdir. Bid'atler o kadar yaygınlaşmıştır ki, neredeyse hiçbir bölge ve hiçbir insan bundan kendini kurtaramamıştır.

Bid'at, (dini hayat açısından) son derece kötü ve tehlikeli bir olaydır. Zira sonuçları itibarıyla küfre götürebilecek bir yapısı vardır.

Bid'atçı, Allâh'ın hükümlerini tartışmaya açan kişidir⁴, dolayısıyla tövbe etmeye muvaffak kılınmayacaktır.

Abdullâh b. Abbâs (r.a.) şöyle demiştir:

(إِنَّ أَبْغَضَ الْأُمُورِ إِلَى اللَّهِ الْبِدْعُ)

«Allah nezdinde en çirkin işler sonradan ortaya çıkarılmış bid'atlerdir»⁵

¹ Âl-i İmrân, 102

² Nisâ, 1.

³ Ahzâb, 70, 71

⁴ Bkz: Mahmûd Şeltût, *el-Bid'a-esbâbuha ve medârruha*, s.45.

⁵ el-Beyhaki, *Sünen el-Kübra*, c.4, s.316

Süfyan-ı Sevrî⁶ ise, şöyle der:

(الْبِدْعَةُ أَحَبُّ إِلَى إِبْلِيسَ مِنَ الْمَعْصِيَةِ ، الْمَعْصِيَةُ يُتَابُ مِنْهَا وَالْبِدْعَةُ لَا يُتَابُ مِنْهَا)

« Bid'at iblis'e, günahdan daha sevimlidir, zira günahdan tevbe edilir, ama bid'at'ten tevbe edilmez »⁷.

Bid'atlerin İslâm dünyasında yayılmasının en önemli sebeplerinden biri de, insanların çoğu onları " *bid'at-ı hasene* " diye isimlendirip, caiz ve makbul görmeleridir. Bid'atler konusunda böyle düşünen insanlarla tartışıldığında söyledikleri tek şey bunun *bid'at-ı hasene* olduğudur.

Bu insanlar, söz konusu şeyin bid'at olduğunu kabul ediyorlar; yalnız bu, onların nazarında hasen (güzel) bir bid'at hükmündedir. Böyle düşünmelerinin sebebi de, bid'atlerin "*hasene*" ve "*seyyie*" olarak ikiye ayrıldığına inanmalarıdır.

Dolayısıyla bid'atlerin tamamının kötü ve sapıklık olduğunu, güzel ve faydalı olan bid'at diye bir şey olmadığını açıklamak istedik.

Bu konuda geçmiş ulema ve çağdaş alimlerin tartışmaları ve oldukça faydalı eserleri mevcuttur. Biz bu çalışmada o eserlerden de istifade ettik. Çalışmamızın amacı, bu konuda açık, kolay ve derli toplu bir değerlendirme yapmaktır.

Bidat konusunda yazılan kitapların bir kısmı uzun ve detaylı olarak mevzuyu ele aldıkları için, okuyucuların geneline hitap etmekten uzaktır. Diğer kısmı ise, kısa ve muhtasar bir üslupla yazıldığından dolayı, okuyucu açısından mevzuyu tam olarak ortaya koyamamaktadır. Kaldı ki, bu eserlerin çoğu, bid'at ve onunla ilgili hükümler hakkındadır. Bu mesele hususi olarak ele alınmamıştır. Bununla beraber eski alimlerin konuyu işlemede bir öncelik fazileti vardır.

Onlar öncelikleriyle fazilete erdiler
Böylelikle güzel yadı hak ettiler
Allah hem beni hem de onları
Ahiretin derecelerinde bolca hibelendirsin
Çünkü O, iman ehline ve bizlere
İhsanın tümünü verendir.

⁶ el-Lalekâî, c.1, s.132, Ebu Nuaym, *Hilye*, c.7, s.26, el-Begavi, *Şerh's-Sünne*, c.1, s.216.

⁷ Bunun sebebi ise, bid'atçı, amelini güzel görür, bunu Allâh'a yaklaştıran bir yol olarak addeder, dolayısıyla da bundan tevbe etmeye teşebbüste bulunmaz, bilakis bu ameline Allâh'tan sebat ister. Allâh Teâlâ böylelerinin durumunu şöyle nitelendirir:

(أَقْمَنُ زَيْنَ لَهُ سُوءَ عَمَلِهِ فَرَأَاهُ حَسَنًا)

«Kötü iş kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse » (Fâtır, 8).

Ama kendini hatalı ve amelini kötü gören günahkar böyle değildir. Eğer kendisine tevbe etmesi nasihat edilirse, bunu yerine getirir. Buna rağmen, gerek bid'atçı ve gerekse günahkar tevbe ederlerse, Allah günahları affeder, ve tevbeleri kabul eder. Allah'dan selâmet, afiyet, tevfik ve hidâyet dileriz.

Bütün Bid'at'lerin Kötü Olduğu ve Güzel Olan Bir Yönü Bulunmadığına Dair Deliller

1- Allâh Teâlâ Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

(أَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا)

« Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi de tamamladım ve size din olarak İslâm'dan razı oldum ».⁸

Mâlik b. Enes şöyle demiştir: " Kim İslâm dininde bir bid'at (yeni şey, ilâve) çıkarır ve bunun güzel olduğunu iddia ederse, Peygamber (s.a.s.)'in risaletini tam olarak eda etmediğini iddia etmiş olur. Zira Cenab-ı Allah, « bugün size dininizi ikmalettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'dan razı oldum » buyurmaktadır. O gün dinden olmayan şey, bugün de dinden değildir »⁹

eş-Şevkânî de şöyle demiştir: " Madem ki Allâh, Peygamber (s.a.s.)'in vefatından önce bu dini kemale erdirdiğini (tamamladığını) ifade ediyor, o halde bazı müslümanların ortaya çıkardığı bu görüşlere ne demeli? Şayet ortaya attıkları bu görüşleri dinden sayıyorlarsa bu onların, dinin tamamlanmadığına kâil olduklarını gösterir ki, bu da Kur'an-ı reddetmektir. Şayet ortaya attıkları bu şeyler dinden değilse, dinden olmayan şeylerle uğraşmanın ne faydası var ?

Bu söz çok güçlü ve etkili bir delildir. Bid'at ehlinin buna hiç bir şekilde itiraz etmesine mahal yoktur. Öyleyse söz konusu âyet rey ehlini susturmak ve onların boynunu eğdirmek için yüzlerine çarpılmalıdır."¹⁰

Cabir b. Abdullah Peygamberin (s.a.s.) hutbede şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَخَيْرَ الْهُدَى هُدَى مُحَمَّدٍ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ)

«Sözlerin en güzeli Allâh'ın kelâmı, yolların en hayırlısı da Muhammed (s.a.s.)'in yoludur. İşlerin en şerlisi de (din açısından) sonradan ortaya çıkarılan şeylerdir ve her bid'at (sonradan ortaya çıkarılan şey) dalâlettir »¹¹

⁸ Mâide, 3

⁹ Şâtıbî, *İ'tisâm*, c.1, s.64.

¹⁰ *el-Kavlu'l-Müfîd fi Edilleti'l-ictihâd ve'Taklîd*, s.38, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut

¹¹ *Müslim*, h. n°:867.

İrbad b. Sariye şöyle rivayet etmektedir: Peygamber (s.a.s.) dinleyenlerin gözlerini yaşartan, kalplerini ürperten bir vaaz verdi. Biz; « ey Allâh'ın Rasulü! Bu bir veda vaazına benziyor, dolayısıyla bize tavsiyede bulun! » dedik, O da;

(أَوْصِيَكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ تَأَمَّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ فَسِيرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ مِنْ بَعْدِي عَصُوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ)

«Sizlere Allah'tan korkmanızı ve başınızdaki yöneticilere itaat etmenizi öneriyorum, velev ki başınıza bir köle getirilse bile. Benden sonra hayatta kalanlar bir çok ihtilaflara şahid olacaklardır. Bu durumda, benim ve hak yolda olan Raşid halifelerin sünnetine sarılınız. Sonradan ortaya çıkmış şeylerden sakınınız, zira bütün bid'atler dalâlettir»¹²

İbn Receb şöyle der: "Peygamber (s.a.s.)'in « bütün bid'atler dalâlettir » sözü cevâmiu'l-kelim türünden bir ifade olup, İslâm dininin temel prensiplerinden biridir ve bu söz hiç bir bid'atı istisna etmez"¹³

İbn Hacer'de şunları söyler: " « Bütün bid'atler dalâlettir » sözü, hem lafız hem de manâ açısından önemli bir şer'î kaidedir. Lafız yönüne gelince, şöyle demekle olur: 'Şunun hükmü bid'attır ve her bid'at dalâlettir. Dolayısıyla bu, dinden olamaz; zira dine ait her şey hidayettir'. O halde sözü edilen hükmün bid'at olduğu sabit olursa, o iki mukkadime (lafız ve manâ) geçerli olur. Bundan istenilen her iki yön hasıl olur."¹⁴

Muhammed b. Salih el-Useymîn ise şöyle demektedir: «Bütün bid'atler dalâlettir» şeklindeki ifade külli, câmi bir ifadedir. Zira "külli" umumiliği, genel geçerliliği ifade eden en güçlü edattır."¹⁵

Şöyle devam eder: " Bid'at-ı hasene olduğu iddia edilen her şeyin cevabı bununla verilir. Binaenaleyh, ehl-i bid'atın hiçbir konu hakkında bu bid'at-ı hasenedir demeye hakkı yoktur, zira Peygamber (s.a.s.)'in 'bütün bid'atler dalâlettir' sözü elimizde keskin bir kılıçtır.

Bu keskin kılıç düzensiz bir atölyede değil, nübüvvet ve risâlet atölyesinde imâl edilmiş olup, ifade şeklini de Nebi (s.a.s.) oluşturmuştur. Bunu elinde tutanın karşısında hiç kimsenin ' güzel bid'at ' kavramından bahsetmeye hak ve imkânı yoktur. Zira 'bütün bid'atler dalâlettir' diyen Allâh rasûlü (s.a.s.) 'di r"¹⁶.

¹² Ahmed, c.4, s.126; Ebû Davud, h. no: 4607; Tirmizî, h. no: 2676. (Tirmizî bu hadisin hasen olduğunu da ilâve etmiştir); İbn Mace, h. no: 44; Dârimî, c.1, s.44-45. Bezzar hadisin hasen olduğunu söylemiş, İbn Abdî'l-berr de aynı şeyi söylemiştir

¹³ Câmiu'l-Ulum ve'l-hikem, h. n°: 28

¹⁴ Fethu'l-Bâri, c.13, s.254.

¹⁵ el-İbdâ' fi Kemali's-Şer'i ve Hataru'l-İbtidâ', s.13.

¹⁶ el-İbdâ' fi Kemali's-Şer'i ve Hataru'l-İbtidâ', s.13

Âişe (r.a), Peygamber (s.a.s.)'in şöyle dediğini rivayet etmiştir :

(مَنْ أَخَذَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ)

«Kim bu işimizde (dinimizde) onda olmayan şeyleri icad ederse, o şey reddolunur»¹⁷ Hadis müttetekun aleyh'dir¹⁸.

eş-Şevkânî bu konuda şöyle demektedir: " Bu hadis, dinin esaslarındandır. Zira sayılamayacak kadar hükümler ihtiva eder. Bu hadis aynı zamanda aklî ve naklî hiçbir tahsis olmaksızın bid'atleri hasene ve seyyie olarak gruplandıran fukâhaya yönelik açık bir delildir "¹⁹

Abdullah b. Ukeym, Ömer (r.a)'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: «Sözlerin en güzeli Allâh'ın kelâmıdır, yolların en hayırlısı da Muhammed (s.a.s.)'in yoludur. İşlerin en şerlisi de sonradan icâd edilen şeylerdir. Her yeni şey bid'attir, her bid'at dalâlettir ve her dalâlet de ateştedir»²⁰.

Abdullah b. Mesud (r.a.) da şöyle der: «Sizden öncekilere tâbi olun, (dinde) yeni şeyler icad etmeyin, bu size yeter, zira bütün bid'atler dalâlettir»²¹

Abdullah b. Ömer (r.a.) ise, « insanlar güzel görseler bile (aslında) bütün bid'atler dalâlettir »²² demektedir.

Bid'atleri Güzel Göstermeye Çalışanların Şüphelerine Cevaplar

Birinci Şüphe:

(مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ)

«Kim İslâm dininde güzel bir sünnet başlatırsa, bu güzel işten dolayı kendisine sevap verilir. Ayrıca kendisinden sonra bu sünnetle amel edenlerin sevabı kadar da kendisine sevap yazılır; bu, diğerlerinin sevabından da bir şey eksiltmez. Kim de İslâm dininde kötü bir sünnet başlatırsa, kendisine hem kendi

¹⁷ Buhari, h. n°: 2697; Müslim, h. n°: 1718

¹⁸ Yani Buhari ve Müslim'in tahric ettiği hadistir. (Mütercim)

¹⁹ Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, c.2, s.69.

²⁰ İbn Veddâh, el-Bid'a, s.31; el-Lâlekâî, Şerh Usul İtikad ehli's-Sünne, c.1, s.84.

²¹ İbn Batta, İbâne, c.1, s.327,328 ; el-Lâlekâî, Şerh Usul İtikad ehli's-Sünne c.1, s.86

²² İbn Batta, İbâne, c.1, s.339; el-Lâlekâî, Şerh Usul İtikad ehli's-Sünne c.1, s92.

günahı hem de o işle amel edenlerin günahı kadar günah yazılır ve bu diğerlerinin günahından da bir şey eksiltmez »²³ mealindeki hadis hakkında anlayışlar ;

Cevap:

Birincisi; «*men senne*» ile kastedilen bir sünneti bizzat uygulamaktır; yoksa ortaya yeni bir şeyler çıkarmak, teşri yapmak değildir. Yani hadis, yeni bir şeyler ortaya koymakla ilgili değil, bizzat sünnette olanla amel etmeyi teşvik yönündedir²⁴. Buna delil, hadisin geliş sebebidir ki, o da meşrû kılınan sadakadır.

İkincisi; « kim İslâm dininde güzel bir sünnet başlatırsa » ifadesini kullanan la, « her bidat dalalettir » ifadesini kullanan aynı kişidir; yâni Peygamberdir. Binaenaleyh, Peygamber (s.a.s.)'in kendine ait bir sözü başka bir sözle tekzip etmesi veya sözlerinde bir çelişki olması söz konusu olamaz; bu mümkün değildir²⁵

Dolayısıyla bizim bir hadisi alıp, diğer bir hadisten yüz çevirmemiz câiz değildir. Bu da, Kur'anın bir kısmını kabul edip diğer bir kısmını kabul etmeyenin haline benzer.

Üçüncüsü; Peygamber, (s.a.s.) « kim bir sünnet başlatırsa » demiş "kim bir bid'at çıkarırsa" dememiştir. Yine, « İslâm'da... » demiştir, zira bid'atlar ise, İslâm'dan değildir. Ayrıca «güzel (hasene)» sıfatını kullanmıştır, bid'at ise güzel değildir²⁶.

Bid'at ile sünnet arasındaki fark son derece açıktır. Sünnet, uyulan, tatbik edilen yoldur; bid'at ise, dinde sonradan ortaya çıkarılan şeydir.

Dördüncüsü; seleften hiç bir kimsenin, insanların sonradan ortaya çıkardıkları şeyleri (bid'atı) "sünnet-i hasene" olarak adlandırdıklarına dâir bir nakil gelmiş değildir.

Beşincisi; « *men senne* » ifadesi dinde zaten mevcut olan ama ihmal edilen veya unutilan bir sünneti ihyâ etmek, yeniden yaşanılır hale getirmek manâsındadır. Dolayısıyla « *senne* » kelimesi, bu hadiste terkedilen bir sünneti ihyâ eden kimse hakkında izâfi olarak kullanılmıştır.

Buna şu hadis delildir:

²³ Müslim, h. n°: 1017

²⁴ Hadisin geliş sebebi ile ilgili şöyle bir rivayet vardır: Cerir b. Abdullah şöyle demektedir: Peygamber (s.a.s.), hutbesi esnasında bizleri sadaka vermeye teşvik etti. Ama insanlar bu konuyu biraz ağırdan aldılar. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.)'in yüzünde kızgınlık ifadesi belirdi. Ensardan birisinin bir kese getirmesi üzerine insanlar da ona uydular, öyle ki, onun yüzünde sevinç görüldü ve şöyle dedi:« Kim güzel bir sünnet başlatırsa....» Bu, Darimi'nin lafzıdır (1/141); Müslim'de ise, daha uzun olarak gelmiştir.

²⁵ İbn Useymin, *el-İbdâ' fi Kemâli's-Şer'i ve Hataru'l-İbtidâ'*, s.19.

²⁶Bkz. İbn Useymin, *el-İbdâ'*, s.20.

(مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي فَعَمِلَ بِهَا النَّاسُ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ ابْتَدَعَ بِدْعَةً فَعَمِلَ بِهَا كَانَ عَلَيْهِ أُوزَارٌ مِنْ عَمَلٍ بِهَا لَا يَنْقُصُ مِنْ أُوزَارِ مَنْ عَمِلَ بِهَا شَيْئًا)

« Kim benim sünnetimden bir sünneti ihyâ eder ve insanlar onunla amel eder hale gelirse, amel edenlerin ecirleri kadar ona ecir yazılır; diğerlerinin ecirlerinden de hiçbir şey eksilmez. Kim de bir bid'at ihdas eder ve bununla amel edilirse, bu bid'atle amel edenlerin günahı kadar ona günah yazılır; diğerlerinin günahlarından da hiç bir şey eksilmez »²⁷

Altıncısı; Peygamber (s.a.s.)'in, « kim güzel bir sünnet başlatır » ve « kim kötü bir sünnet başlatır » ifadesini yeni bir sünnet "icat etme" anlamında kullanmaya imkan yoktur. Zira bir şeyin iyi mi yoksa kötü mü olduğunu tespit etmek ancak şer'î delillerle mümkündür.

Bu durumda hadiste geçen sünnet, ya şeriatte güzel ya da çirkindir . Bu ifadelerin "sadaka" veya benzeri hayırlar olarak anlaşılması çok yerinde olacaktır. Kötü sünnet (yol) ise, Adem oğullarının ;

(لَأَنَّهُ أَوَّلَ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ)

« zira o ölüm olayını ilk olarak sünnet kılandı »²⁸ tarzında hadiste tenbih edildiği gibi, şeriatın masiyet saydığı günahlara götüren bir mertebe olarak kalır .Dolayısıyla bid'atler de öyledir. Zira din bunları kesin olarak zemmetmekte ve onlardan sakındırmaktadır.²⁹

İkinci Şüphe :

Bid'atleri güzel göstermeye çalışanların dayandıkları delillerden biri de, Ömer (r.a.)'in, «bu ne güzel bid'attir»³⁰ şeklindeki sözüdür.

Cevap :

Birincisi; farazâ bu sözün bid'atleri güzel göstermeye delil olarak kullanılabileceğini kabul etsek bile -ki bu mümkün değildir-, hiç kimsenin sözünün Peygamber (s.a.s.)'in sözü ile çatışması caiz değildir. Bu sözün, Peygamber (s.a.s.)'den sonra ümmetin en faziletli insanı olan Ebu Bekir'e ve ondan sonra ümmetin en faziletlisi olan Ömer'e yahut başkasına ait olması durumu değiştirmez.

Abdullah b. Abbas (r.a.) şöyle demektedir: « *Neredeyse gökten başınıza taş yağacak!. Ben size Allah'ın Rasûlü (s. a. s.) böyle söylüyor diyorum, siz ise, bana Ebu Bekir ve Ömer şöyle söyledi diyorsunuz* ».

²⁷ Sünen İbn Mâce, h. n°: 209, Elbânî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir

²⁸ Buhari, h. n°: 335.

²⁹ Şâtıbî, İ'tisâm, c.1, s.236

³⁰ Buhari, h. n°: 2010

Ömer b. Abdulaziz şöyle der: « *Peygamber (s.a.s.)'in sünnetine karşı hiç kimsenin re'yi geçerli değildir* »³¹.

İmam Şâfiî de şöyle der: « *Müslümanlar, Peygamber (s.a.s.)'den bir sünnet açıkça beyan edildikten sonra, bu sünnetin terk edilip başkasının sözüyle amel edilemeyeceği konusunda icmâ etmişlerdir* »³²

Ahmet b. Hanbel ise; « *Peygamber (s.a.s.)'in sözünü reddeden kişi, helâkin eşiğindedir* »³³ demektedir.

İkincisi; Ömer (r.a.), bu sözü insanları teravih namazı için topladığın da söylemiştir. Teravih namazı ise, bid'at değil, sünnetin tâ kendisidir. Bunun delili Aişe (r.a.)'nin rivayet ettiği olaydır:

(أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَصَلَّى بِصَلَاتِهِ النَّاسُ ثُمَّ صَلَّى مِنَ الْقَابِلَةِ فَكَثُرَ النَّاسُ ثُمَّ اجْتَمَعُوا مِنَ اللَّيْلَةِ الثَّالِثَةِ أَوْ الرَّابِعَةِ فَلَمْ يَخْرُجْ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ : قَدْ رَأَيْتُ الَّذِي صَنَعْتُمْ وَلَمْ يَمْنَعْنِي مِنَ الْخُرُوجِ إِلَيْكُمْ إِلَّا أَنِّي خَشِيتُ أَنْ تُفْرَضَ عَلَيَّكُمْ ، وَذَلِكَ فِي رَمَضَانَ)

« Peygamber (s.a.s.) bir gece mescitte namaz (teravih namazı) kılarken, ashab da onunla birlikte namaz kıldı. Ertesi günün gecesi de böyle yaptı ve cemaat arttı.. Üçüncü veya dördüncü günler de böyle oldu. Peygamber (s.a.s.) ashabının yanına çıkmadı. Sabah olunca Peygamber (s.a.s.), ashabına, 'yaptığınızı gördüm, teravih namazının size farz olmasından korktuğum için yanınıza gelmedim' dedi . Bu, ramazan ayında idi »³⁴.

Peygamber (s.a.s.), teravih namazını cemaatle kılmayı terk etmesinin illetini belirtmiştir. Ömer (r.a.) ise, bu illetin ortadan kalktığını görerek, teravih namazını cemaatle kılınmasını tekrar iade etmiştir. O halde Ömer (r.a.)'ın bu uygulaması, aslında Nebi (s.a.s.)'in uygulamasına dayanmaktadır.

Üçüncüsü; Ömer (r.a.)'ın bu uygulamasının bid'at olmadığı ortaya çıktığına göre, sözünde geçen « *bid'at* » kelimesi nasıl anlaşılmalıdır?

Ömer (r.a.)'in bu ifadesinde ki bid'at kelimesiyle şer'i anlam değil, lugavî anlam kastedilmiştir.

Lügatte bid'at³⁵; geçmiş bir örneği olmaksızın yapılan şeydir. Teravihin cemaatle kılınması, bir uygulama olarak Ebu Bekir (r.a.)'in hilâfeti döneminde ve Ömer (r.a.)'in hilâfetinin ilk dönemlerinde mevcut değildi. Bu sebeple lugavî

³¹ İ'lâmu'l-Muvakkîîn, c. 2, s.282.

³² İ'lâmu'l-Muvakkîîn, c. 2, s.282.

³³ Tabakatu'l-Henâbile, c.2, s.15; İbâne, c.1, s.260

³⁴ Buharî, h. n°: 1129

³⁵ Bkz. Lisânul-Arab, c.6, s.8

tanımlamaya uygun olarak bu yenilik (bid'at) sayılabilir; zira bunun geçmiş örneği yoktur.

Ama meseleye şer'i açıdan bakıldığında, durum farklıdır. Zira bu uygulama Peygamber (s.a.s.)'in tatbikatında dayanağı vardır.

eş-Şâtibî şöyle der: " *Bu itibarla bunu bid'at olarak adlandıran kişinin -ki isimlendirme konusunda bir tartışma söz konusu değildir- bundan dolayı (şer'î) bid'at anlamında Ömer (r.a.)'in sözünün ifade ettiği manâ ile istidlâl etmesi caiz değildir. Zira bu, kelimeyi esas amacından saptırmak olur* "36

Bu konuda büyük imamların sözleri şöyledir:

İbn Teymiye şöyle der: " *Ömer(r.a.)'in bu güzel uygulamayı bid'at olarak adlandırması, tamamen lugavî bir adlandırmadır; şer'î değildir.*

Bunun sebebi, bid'at kelimesinin, lugat açısından geçmiş bir örneği olmaksızın yapılan her şeyi içermesidir. Şer'î olan bid'at ise, hakkında şer'î bir delil olmaksızın yapılan uygulamalardır "37.

İbn Kesîr şöyle der, bid'atlar iki türlüdür:

1- *Bid'at kavramı bazen şer'î bir konu hakkında kullanılır. Peygamber (s.a.s.)'in;*

(فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بِذَعَةٍ وَكُلُّ بِذَعَةٍ ضَلَالَةٌ)

« sonradan ortaya çıkarılan her şey bid'attır ve her bid'at de sapıklıktır » ifadesi bunun örneğidir.

2- Bid'at, bazen de lugavî anlamda kullanılır. Ömer (r.a.)'in, insanları teravih için topladığı ve onların da buna devam etmesi üzerine söylediği « **bu ne güzel bid'attır** » sözü de bunun örneğidir³⁸

3- İbn Receb şöyle demektedir: " *Selefin bazı bid'atları hasene addetmesi şer'î anlamıyla değil, lugavî anlamıyladır. Ömer (r.a.)'in « bu ne güzel bid'attır » sözü bu cümledendir. Ömer (r.a.)'in kasdı, bu uygulamanın bu şekilde daha önce mevcut olmadığı, ancak dinde aslının bulunduğunu ifade etmektir* "39

4- Muhammed Reşid Rızâ'da şöyle der ; "bid'at kelimesi iki şekilde kullanımı vardır :

³⁶ İ'tisâm, c.1, s.250

³⁷ İktidâ'u's-Sirâti'l-Mustakîm, s. 276.

³⁸ Tefsir İbn Kesir, Bakara sûresi, c.2, s.117

³⁹ Bkz. Câmi'u'l-Ulûm ve'l-Hikem, s.28

a- *Lugavî kullanımdır ki; yeni bir şey, geçmiş örneği olmayan şey manâsına gelir. Bu durumda ef'âl-i mükellefîn adı verilen beş hüküm söz konusu olur.*

Ömer (r.a.)'in, insanların toplanıp teravih için imama tabi olduklarını görünce, «*bu ne güzel bid'attir*» demesi bu cümledendir.

b- Şer'î ve dinî anlamdaki kullanımdır. Yani Peygamber (s.a.s.) döneminde mevcut olmayan ve dini kaynaklarda delili bulunmayan akîde, ibâdet, dinî bir yasaklama vs. gibi alanlar için olan kullanımdır. Hadiste geçen «*sonradan ortaya çıkan şeyler bid'attir ve bütün bid'atler sapıklıktır*» ifadesi bu anlamdadır.

Bid'atin bu ikinci (şer'î) anlamda gündeme gelmesi şüphesiz sapıklıktır. Zira Allah Teâlâ dinini tamamlamış ve kulları için olan nimetini kemale erdirmiştir. Peygamber (s.a.s.)'den sonra hiç kimsenin dine, akîde ve ibâdet konusunda bir şey sokmaya, dinî bir şiar ihdâs etmeye veya ondan bir şey eksiltmeye, dinî bir uygulamanın niteliğini değiştirmeye (cehrî kıraat olmayan namazlarda cehrî kıraat ihdâs etmek gibi), mutlak bir hükmü zaman ve mekân açısından olsun, bireysel ve toplumsal açıdan olsun, Şar'îden bir delil gelmedikçe kayıtlandırmaya yetkisi yoktur⁴⁰

Üçüncü Şüphe:

Bid'atleri güzel gösterme gayretinde olanların yanlış telaki ettikleri bir delil de,

(مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ)

« Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir »⁴¹ şeklindeki rivayettir.

Cevap:

Birincisi; bu rivayetin Peygamber (s.a.s.)'e aidiyeti (merfû') sahih değildir. Aksine bu ifade İbn Mes'ûd'a aittir, mevkûf bir rivayettir.

İbn Kayyim şöyle der: " *Bu ifade Peygamber (s.a.s.)'in sözü değildir. Bunu, hadis konusunda bilgisi olmayan kişiler ona nisbet etmişlerdir. Bu söz, İbn Mesud'dan bizzat kendi sözüyle sabittir* "42.

İbn Abdulhâdî şöyle demiştir: " *Bu haber Enes'den sâkıt (zayıf) bir senedle Peygamber (s.a.s.)'e nisbet edilmiştir. Doğru olan, bu sözün İbn Mes'ûd'a ait mevkûf bir rivayet olduğudur* "43

⁴⁰ Tefsîr'u'l-Menâr, c.9, s.660 (Ali Hasan'ın Usulu'l-Bidd adlı kitabından nakledilmiştir, s.95).

⁴¹ Ahmed, Müsned, c.1, s.379

⁴² İbn Kayyim, el-Furûsiyye, s.167

ez-Zeylaî ise, bu konuda şöyle demektedir: " *Bu haberin merfû olarak rivayeti gariptir; ben bu ifadenin sadece İbn Mes'ûd'a nisbet edildiğini gördüm*"⁴⁴

el-Elbânî; de bu konuda şunu söyler : " *Rivayetin merfû olarak bir aslı yoktur, ancak İbn Mes'ûd'dan mevkûf olarak gelmiştir*"⁴⁵

Daha önce de işaret edildiği gibi, kim olursa olsun, hiç bir kimsenin sözünün Peygamber (s.a.s.)'in sözü ile çatışması caiz değildir.

İkincisi; "el-Müslimûn" kelimesindeki "e/" takısı zaman bildirmek içindir ve sahabe zamanına ve bizzat sahabeye işaret etmektedir. Rivayetin gelişi de buna işaret etmektedir. Rivayetin tamamı şöyledir:

(إِنَّ اللَّهَ نَظَرَ فِي قُلُوبِ الْعِبَادِ فَوَجَدَ قَلْبَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرَ قُلُوبِ الْعِبَادِ فَاصْطَفَاهُ لِنَفْسِهِ فَأَبْتَعَتْهُ بِرِسَالَتِهِ ثُمَّ نَظَرَ فِي قُلُوبِ الْعِبَادِ بَعْدَ قَلْبِ مُحَمَّدٍ فَوَجَدَ قُلُوبَ أَصْحَابِهِ خَيْرَ قُلُوبِ الْعِبَادِ فَجَعَلَهُمْ وَرَرَاءَ نَبِيِّهِ يُقَاتِلُونَ عَلَى دِينِهِ فَمَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ وَمَا رَأَوْا سَيِّئًا فَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ سَيِّئٌ)

«Allah kullarının kalplerine baktı, Muhammed (s.a.s.)'in kalbinin kulların kalpleri içerisinde en güzeli olduğunu gördü ve o kalbi kendisi için seçti. Risaletini de onun vasıtasıyla gönderdi. Muhammed (s.a.s.)'in kalbinden sonra sair kullarının kalplerine baktı, Muhammed (s.a.s.)'in ashabının kalplerinin kulların kalpleri içerisinde en güzelleri olduğunu gördü ve onları Peygamberine yardımcıları kıldı. Bu yardımcıları Allah'ın dini uğrunda mücadele ettiler. Müslümanların iyi gördüğü Allah katında da iyidir, kötü gördükleri (tasvip etmedikleri) Allah katında da kötüdür».

Bazı rivayetlerde şu ilave de vardır:

«Bütün sahabîler Ebu Bekir'i halife olarak tayin etmek istediler»⁴⁶

Bu da açıkça göstermektedir ki, burada "müslümanlar"la kastedilenler sahabîlerdir. Bunların sahabiler olduğuna dair bir başka delil ise, hadis konusunda eser veren ulemanın bu rivayeti sahabîlerle ilgili bölümde zikretmeleridir. el-Hâkim'in "el-Müstedrek"inde de durum böyledir⁴⁷. el-Hâkim bu rivayeti *Ma'rifetu's-Sahâbe* bölümüne almış, ancak ilk kısmını rivayet etmemiş ve rivayeti " **Müslümanların iyi gördüğü...**" (*mâ rea'l-muslimûne hasenen...*) kısmından itibaren almıştır. Bu da gösteriyor ki, el-Hâkim, rivayette geçen "el-Müslimûn" dan sahabenin kastedildiği sonucunu çıkarmıştır.

⁴³ el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c.2, s.245

⁴⁴ *Nasbu'r-Râye*, c.4, s.133

⁴⁵ *es-Silsiletu'l-ehadis'i'd-Daîfe*, c.2, s.17

⁴⁶ *el-Müstedrek*, c.3, s.78. (el-Hâkim, hadisin isnadının sahih olduğunu söylemiş, ez-Zehebi de buna muvafakat etmiştir).

⁴⁷ *Bkz.* c.3, s.78

Durum böyle olunca, bütün sahabîlerin bid'atlerin zemmi ve çirkinliği konusunda fikir birliği içinde olduğu ortaya çıkar. Hiçbir sahabîden bid'atleri hoş gören bir rivayet varid olmamıştır.

Üçüncüsü: " *el-Müslimûn* " deki " *el* " takısının belli bir zamanı tayin için değil de bir umumiyet ifadesi olarak kullanılması durumunda bile, bununla kastedilen icmâ olur ki, icmâ da hüccettir.

İzz b. Abdüsselâm şöyle demektedir: "Hadis sahih ise, ' *el-Müslimûn* ' ile kastedilen ehl-i icmâ'dır, doğrusunu Allah bilir"⁴⁸

Bu rivayeti *bid'at-ı hasene*'nin varlığına delil olarak öne sürenlere deriz ki; "Müslümanların, güzelliği üzerine ittifak ettikleri bir tek bid'at örneği gösterebilir misiniz?" Şüphesiz bu mümkün değildir. Müslümanların güzel olduğu konusunda ittifak ettikleri bir tek bid'at yoktur. Aksine, İslâm'ın ilk asırlarında bütün bid'atlerin dalâlet vesilesi olduğu hususunda icmâ hasıl olmuştur. Allah'a sonsuz şükürler olsun ki bu icmâ hâlâ devam etmektedir.

Dördüncüsü; Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) gibi mümtaz bir sahabînin sözü ile nasıl bir bid'at güzel gösterilmek istenebilir? Ki o sahabîler içinde bid'atler konusunda en hassas olan ve insanları şiddetle bundan nehyeden ve sakındıran bir zattı. Daha önce;

«sizden öncekilere tâbi olun, yeni şeyler icad etmeyin; bu size yeter, zira her bid'at sapıklıktır»

şeklindeki sözü geçmişti. Bunun dışında bid'atlerden nehyeden daha bir çok sözü vardır.

Dördüncü Şüphe:

Gudayf b. el-Haris'ten şöyle rivayet edilmiştir: " *Abdü'l-Melik b. Mervan beni huzuruna çağırdı ve şöyle dedi: ' Ey Ebu Esmâ, biz insanları iki şey üzerine birleştirdik. Bunlardan birisi Cuma günü minberde ellerini kaldırarak dua etmek, ikincisi de sabah ve ikinci namazından sonra kıssa anlatmak. Ben de şöyle dedim: 'Bunlar bana göre bid'atlerinizin en iyisidir. Ancak bunların hiçbirisini kabul etmiyorum'. Abdülmelik b. Mervan sebebini sorunca, şöyle cevap verdi: Çünkü Nebi (s.a.s.),*

(مَا أَخَذَتْ قَوْمٌ بِدْعَةٍ إِلَّا رَفَعَ مِثْلَهَا مِنَ السُّنَّةِ)

«bir kavim bir bid'at ihdas ettiğinde, onun mukabili bir sünnet ortadan kalkar » buyurmuştur. O halde bir sünneti tatbik etmek bir bid'at ihdas etmekten daha hayırlıdır "⁴⁹.

⁴⁸ el-İzz b. Abdüsselâm, *Fetâvâ*, s.42, n°: 9.

Cevap:

Birincisi; bu rivayet sabit, sağlam bir rivayet değildir. Bilakis isnadı zayıf olup iki açıdan illetlidir:

a. Hadisin senesinde Ebu Bekr b. Abdullah b. Ebi Meryem vardır. Bu şahıs rivayette zayıftır. Ahmet b. Hanbel, Yahya b. Main, Ebu Zur'a, Ebu Hâtim, Nesaî ve ed-Darekutnî onu zayıf addetmişlerdir.⁵⁰ İbn Hacer de "*et-Takrîb*" adlı eserinde, " o zayıftır"⁵¹ der.

b.Yine isnat zincirinde "*an*" eda sigasıyla rivayet eden Bakiyye b. el-Velid bulunmaktadır. İbn Hacer: "*O, zayıf ve meçhûl ravilerden hadis rivayet ederken çokça tedlis yapan birisidir*"⁵² der.

Ayrıca İbn Hacer, bu zatı müdellislerin dördüncü mertebesinde zikretmektedir. Bunlar da, rivayetinde işittiklerini tasrih etmeleri müstesna , hadisleri hiçbir şekilde hüccet olarak kabul edilmeyeceği noktasında ittifak edilen kişilerdir. Bunun sebebi de zayıf ve meçhul ravilerden çok tedlis yapmalarıdır. Bakiyye b. el-Velid'in tedlisi tesviye türünden olup, en kötü tedlis türlerinden biridir. Bu tarz bir rivayet, ancak isnadın başından sonuna kadar işitildiğinin söylenmesi durumunda kabul edilebilir. Sadece kendisinin ravinin işittiğini söylemesi yeterli değildir. Zira isnadın başka bir yerinde de hazf yapmış olabilir. Dolayısıyla burada bizzat kendisi '*an*' sîgasıyla rivayet etmişken, bu rivayet nasıl kabul edilsin?!

İkincisi; bu rivayet doğru kabul edilse bile, kim olursa olsun hiç kimsenin sözünün Peygamber (s.a.s.)'in sözü ile karşı karşıya getirilmesinin caiz olmadığı defalarca tekrar edilmiştir.

Üçüncüsü; Gudayf b. el-Haris'in sahabeden olup olmadığı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bir kısmı onu sahabe'den sayarken bir kısmı da onu tabiinden saymıştır⁵³

Dördüncüsü; Gudayf b. el-Haris söz konusu bid'atlere uymayı reddetmiştir. Şayet bid'atları hasen olarak görseydi amel etmekte tereddüd etmezdi.

Beşincisi; " *bunlar bid'atlerinizin en iyisidir* " ibaresi nisbî bir ifadedir. Kastedilen, bunların sair bid'atlere göre daha az kötü ve daha az muhalif olmalarıdır.

⁴⁹ Ahmed, *Müsned*, c.4, s.105

⁵⁰ Bkz. *Tehzîb'l-Kemâl*, c.33,s.108

⁵¹ İbn Hacer, *et-Takrîb*, h. n°: 7974

⁵² İbn Hacer, *Tarifu ehli't-Takdis*, s.121

⁵³ *Usdu'l-Ğabe*, c.4, s.340; *Siyeru A'lamî'n-Nübela*, c.3, s.453; *el-İsabe*, c.3, s.453

İbn Hacer şöyle demiştir: "Sünnette aslı olan bir bid'at konusunda tavrı böyle olan bir sahabînin, aslı olmayan ve sünnete muhalif olan bir şey konusundaki tavrı nasıl olurdu?"⁵⁴

Altıncısı; Gudayf b. el-Haris, « Bir topluluk bir bid'at ihdas ettiğinde onun mukabili bir sünnet ortadan kalkar » mealindeki hadisle söz konusu bid'atlere karşı çıkmıştır. Şayet bu bid'atler hasen (güzel) olsaydı, o sünnetin bir misli kaldırılmazdı. Zira bir sünnetin ortadan kalkması bir cezalandırmadır. Güzel olan şeyler içinse ceza söz konusu değildir.

Beşinci Şüphe:

İmam Şafiî'nin şu sözleridir: "*Bid'at mahmûde (övülen) ve mezmûme (yerilen) olmak üzere iki gruba ayrılır. Sünnete uygun olan övülen, sünnete muhalif olan ise yerilen bid'attır*"⁵⁵, "*Muhdesât (sonradan ortaya çıkan şeyler) iki gruptur. Biri kitap, sünnet, eser yada icmâya muhalif olan bid'attır ki , bu dalâlettir. Diğeri ise hayırlı bir uygulama olarak ortaya çıkan ve az önceki maddelere muhalif olmayan, dolayısıyla da zemmedilmeyen bir yeniliktir*"⁵⁶.

Cevap:

Birincisi; kim olursa olsun hiç kimsenin sözünün Peygamberin (s.a.s.) sözü ile karşı karşıya gelmesi, çatışması caiz değildir. Peygamberin (s.a.s.) sözü bütün sözlerin üstünde olup hüccettir, ama hiç kimsenin sözü Peygamberin (s.a.s.) sözünün üstünde hüccet olamaz.

Abdullah b. Abbas (r.a.) şöyle demiştir: « *Peygamber (s. a. s.) dışındaki herkesin sözü ya kabul edilir ya da reddedilir* »⁵⁷

İkincisi; İmam Şafiî'nin sözü üzerinde düşünen onun bid'at-ı mahmûde tabirini şer'î anlamda değil, lugavî anlamda kullandığını anlar. Bunun delili, dinî alandaki bütün bid'atlerin kitap ve sünnete muhalif oluşudur. İmam Şafiî, *bid'at-i mahmûde*'yi kitap ve sünnete muhalif olmayan şekilde sınırlamıştır. Ama bu mümkün değildir. Zira dinî alandaki bütün bid'atler Cenab-ı Hakkın, « **bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize olan nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak da İslâm'dan razı oldum** »⁵⁸ şeklindeki sözüne ve Peygamberin (s.a.s.) « **kim bizim (bu) dinimizde olmayan bir şey ortaya atarsa o reddedilir** » mealindeki hadisine bunların dışındaki diğer âyet ve hadislerle muhaliftir.

⁵⁴ İbn Hacer, *Feth*, c.13, s.254

⁵⁵ *Hilyetu'l-Evliya*, c.9, s.113.

⁵⁶ el-Beyhakî, *Menakıbu's-Şafiî*, c.1, s.469, Ebu Şâme, *el-Bâis*, s.94.

⁵⁷ *Fetâva's-Subkî*, c.1, s.138. Şöyle demiştir: Bu ibareyi Mücahid, İbn Abbas'tan, Malik de her ikisinden almış, böylece ifade Malik'ten meşhur olmuştur

⁵⁸ Maide, ayet:5, s.3

İbn Receb şöyle demektedir: "*İmam Şafî'nin(rh) bid'at-ı mezmûme sözüyle söylemek istediği yukarıda da söylediğimiz gibi şer'î bir temele istinat etmeksizin ortaya atılan bid'attir. Bu, bid'atın şer'î anlamdaki tanımlamasıdır. Bid'at-ı mahmûde ise, sünnete muvafık olan yani sünnette bir asla dayanan bid'attır. Bu da sünnete uygunluğundan dolayı lugavî kullanım açısından aldığı isimdir*"⁵⁹. Yoksa şer-î yönüyle bid'at değildir.

Şafî'nin lugavî anlamda kullandığı ve "*bid'at-ı mahmûde*" olarak adlandırdığı bid'ate gelince, bunun örnekleri mevcuttur: Hadislerin yazıya geçirilmesi, teravih namazı vb... Bunların lugavî anlamda bid'at olarak adlandırılması câizdir, zira geçmiş örnekleri yoktur. Ama şer'î anlamda bid'at olarak isimlendirilmeleri caiz değildir. Zira bunların sünnette aslı ve uygulaması vardır.

Hulâsa, *bid'at-ı mahmûde* (güzel bid'at) olarak adlandırılan şeyler, ya gerçekte bid'at değil, ama bid'at sanılmaktadır; ya da kitap ve sünnete muhalefeti sebebiyle kesinlikle bid'at olduğu sabit olmuştur, bundan dolayı seyyie'dir (kötüdür).

Üçüncüsü; İmam Şafî, Peygamberin (s.a.s.) sünnetine olan bağlılığı ve buna karşı olanlara karşı şiddeti ile meşhûrdur. Ona bir konuda soru sorulduğunda şöyle demiştir:

"Peygamber(s.a.s.)'den bu konuda şöyle bir rivayet gelmiştir "

Soruyu soran: "*Ey Ebâ Abdillâh, sen de aynı görüşte misin?*" deyince, İmam Şafî titrer, ayağa kalkar ve şöyle derdi: "*Be adam Peygamber (s.a.s.)'den bir hadis rivayet edip de ona tabi olmazsam beni hangi yer taşır ve hangi gök gölgelendirir? Evet, Peygamber (s.a.s.)'in sözünün, baş ve gözümün üstünde yeri vardır*"⁶⁰

Sünnet konusunda böyle bir tavır içinde olan birisinin, Hz. Peygamberin « **bütün bid'atler dalâlettir** » sözüne muhalif olması nasıl mümkün olabilir? Aksine, böyle bir kişinin sözünün Peygamber (s.a.s.) 'in sözüne muarız olmayacak şekilde yorumlanması gerekir. Böyle bir anlam da, İmam Şafî'nin *bid'at-ı mahmûde* deyimini, lugavî anlamda kullandığı sonucunu doğurur.

Ayrıca Şafî şunları demiştir: "*Benim kitabımda Peygamber (s.a.s.)'in sünnetine muhalif bir şey bulursanız, o sünnetle fetva verin ve benim söylediğimi terk edin.*"⁶¹

"*Peygamber (s.a.s.)'den gelen her hadis, benden onu duymamış olsanız da benim sözümdür.*"⁶²

⁵⁹ Bkz. *Cami'u'l-Ulûm ve'l-Hikem*, s. 28

⁶⁰ İbnu'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, c.2, s.256.

⁶¹ *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, c.10, s.34.

" Söylediklerime muhalif olmak üzere Peygamberin (s.a.s.) sahih bir hadisi varsa, Peygamberin (s.a.s.) sözü benim sözümden daha üstündür; beni taklit etmeyin. "63

" Benim söylediğimin hilâfına, Peygamber (s.a.s.)'den hadis ehline sahih bir haber varid olan her konudaki sözümden, hem hayatta hem de ölümünden sonra dönmüşümdür. "64

Altıncı Şüphe:

İzz b. Abdusselâm bid'at konusunda şöyle demiştir: "Bid'atlar vacip, haram, mendub, mekruh ve mübah bid'atlar olarak çeşitli gruplara ayrılır. Bid'atleri tanımanın yolu ise, bunları şer'î kaidelere arz etmektir. Bir bid'at şayet icap (farz) gerektiren kaidelere giriyorsa vacip, haram grubuna dahilse haram, mendub kısmına giriyorsa mendub, mübahlık kaidesine göre ise mübahdır. "65

Cevab:

Birincisi; yukarıda defalarca ifade edildiği gibi, kim olursa olsun hiç kimsenin sözünün Peygamber (s.a.s.)'in sözü ile karşı karşıya gelmesi (getirilmesi) caiz değildir.

İkincisi; eş-Şâtıbî şöyle demiştir: "Bid'at konusunda böyle bir ayırım sonradan ortaya atılmıştır. Şer'î bir delile dayanmadığı gibi, savunmaya da muhtaçtır. Zira bid'atın özelliği, ne şeriatın nasları ve ne de kaidelerinden hiç bir delile dayanmamasıdır. Şayet ortada vücut, nedb (mendub) veya ibâhe (mübah) bildiren şer'î bir nas varsa, bid'at söz konusu olmazdı ve bu da dinde emredilen veya muhayyer bırakılan amellerin geneline dahil olurdu. Bu şeyleri bid'at olarak görüp, sonra da vacip, mendub veya mübah oluşu hakkında deliller öne sürmek, iki zıt şeyi bir araya getirmek anlamına gelir. "66

Üçüncüsü; İzz b. Abdusselâm'ın kastettiği bid'at şer'î anlamda değil, lugavî anlamda bid'attır. Konuyu açıklamak için getirdiği örnekler bunu açıkça ortaya koymaktadır. Vaciple ilgili kısma örnek olarak nahivle meşgul olmayı vermiştir ki; nahiv, Allah ve Rasûlu'nun kelâmını anlamaya bir vesiledir. Peki nahivle uğraşmak şer'î bir bid'at mıdır? Yoksa nahiv, kendisiyle bir vacip tamamlandığı için vacip mi olmaktadır? Bu durumda şu söylenebilir: "Nahiv lugavî açıdan bid'attır, ama şer'î hükümler şer'î tanımlara bağlıdır, lugavî tanımlara değil

⁶² Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, c.10, s.34.

⁶³ Hilyetu'l-Evliyâ, c.9, s.107; Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ, c.10, s.33.

⁶⁴ Tevâli't-Te'sis, s. 108

⁶⁵ Kavâidu'l-Ahkâm, c.2, s.173

⁶⁶ el-İ'tisâm, c.1, s.246

Mendup kısmına teravih namazı, okul inşa etmek, Kur'an ve sünnet'e uygun olan tasavvufu örnek vermiştir. Bütün bunlar şer'î planda bid'at değildir. İkinci şüphede cevaplandırıldığı gibi, teravih namazının cemaatle kılınması Peygamber (s.a.s.) tarafından bizzat tatbik edilmiştir. Okul inşa etmek ilim tahsiline bir vesiledir. İlmin fazileti ve öğretimi şüphesiz herkes tarafından bilinmektedir. Kur'an ve sünnet'e uygun tasavvuf ise, dinî vaaz kısmına girmektedir.

Mübah kısmına da, haz duyulan şeylerde genişliği örnek vermiştir. Bu da şer'î anlamda bir bid'at değildir. İsrâf derecesine varan bir uygulama olduğu zaman bid'at değil, haram ve günahlar grubuna girer ki, bid'atle günah arasındaki fark bellidir. eş-Şâtıbî bu örnekleri ayrıntılarıyla tartışmıştır⁶⁷.

Dördüncüsü; İzz b. Abdusselâm'ın bid'atlerle çok şiddetli olarak mücadele ettiği, onlardan nehyettiği ve sakındırdığı bilinmektedir.. O, aşağıda örneklerini vereceğimiz ve bid'at ehlinin *bid'at-ı hasene* olarak adlandırdığı uygulamalara karşı çıkmıştır.

Şihâbuddin Ebu Şâme (İzz b. Abdusselâm'ın öğrencilerinden) şöyle söylemektedir: *"İnsanlar içerisinde imamete ve hutbe okumaya en ehliyetli kişi idi. Hatiplerin minberde kılıç takması türünden birçok bid'atı ortadan kaldırmış, Şaban'ın yarısında ve regâib gecesi kılınan namazları yasaklamıştır."*⁶⁸

İnsanların *bid'at-ı hasene* olarak adlandırdığı ve İzz b. Abdusselâm'ın karşı çıktığı bazı uygulamalar şunlardır:

"Kendisine sabah ve ikindi namazı sonrasında musafaha yapmak (tokalaşmak) mevzuunda soru sorulmuş, o da şöyle demiştir: *"Sabah ve ikindi namazı sonrasında tokalaşmak (musafaha) bid'attir, ama yolculuktan gelen birisi ile namazdan önce musafaha edilmemişse, namazdan sonra edilir. Zira birileri yolculuktan geldiğinde onlarla tokalaşmak meşrudur. Peygamber (s.a.s.) namazdan sonra meşru duaları okur, üç defa tevbe istiğfar eder, daha sonra mescitten ayrılırdı. Onun şöyle dediği rivayet edilmiştir:*

(رَبِّ قِنِي عَذَابَكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ)

« Ey Allah'ım! Kullarını haşr ettiğin günde beni azabından koru. » Bütün hayır ve güzellikler Peygambere (s.a.s.) tâbi olmaktadır".⁶⁹

Duada elleri havaya kaldırma konusunda ise, İzz bin Abduselâm şöyle demiştir: *"Peygamberin (s.a.s.) ellerini kaldırdığı zamanlar hariç, duada elleri*

⁶⁷ el-İ'tisâm, c.1, s.246

⁶⁸ es-SübKî, Tabakat u's-Şâfiyye, c.8, s.210

⁶⁹ Fetavâ İzz b. Abdisselâm, s. 46, n° 15.

havaya kaldırmak bid'attır ve sadece cahiller duadan sonra elleriyle yüzlerini meshederler ”.⁷⁰

” Kunut'ta Peygamber (s.a.s.)'e salât getirilmesi konusunda sahih bir şey yoktur⁷¹. Peygamber (s.a.s.)'e salat getirirken ilâvede bulunmak veya bir şey eksiltmek uygun değildir” demiştir⁷².

el-Elbanî bu sözü şöyle yorumlamıştır: *”Bu sözünde, son dönemde bazı müteahhirin alimlerin yaptığı gibi, bid'at-ı hasene konusunda İzz b. Abdusselâm'ın daireyi geniş tutmadığına işaret vardır.”⁷³*

Geçen örneklerden de anlaşıldığı gibi, İzz b. Abdusselâm'ın bid'atleri taksim etmesi, tamamen lugavî anlamda bir tanımlama olup şer'î anlamda bir ıstılah tanımlaması değildir.

İbnu's Salâh'ın regaib namazı ile ilgili sorusuna verdiği cevap, bid'at-ı hasene tabirini açıklayan açık bir ifadedir: Sonra İbnu's Salah: *”Regaib namazı sonradan uydurulan bid'atlerden olduğunu itiraf etmiştir. Bu durumda biz Peygamber (s.a.s.)'in;*

(شَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَالَّةٌ)

« İşlerin kötü olanları sonradan ortaya atılanlardır ve bütün bid'atler dalâlettir » sözüyle ona delil getiririz, *ancak güzel bid'atler bundan istisna edilmiştir. Bunlar da sünnete mutabık olan, sünnetle çelişmeyen bid'atlerdir. Bunun dışındakiler Peygamberin (s. a. s.) yukarıdaki sözünün kapsamına girer.”⁷⁴*

Bu durumda şunu sorarız: Bir şey sünnete mutabık olduğu zaman şer'î anlamda ona bid'at denilir mi? Bu konuda el-İzz'in *bid'at-ı hasene* tanımına bakarsak, **” sünnete muhalif olmayan, mutabık olan ”** ifadesini görürüz. Sünnete muvafık olan şey kesinlikle şer'î ıstılahta bid'at değildir; ama dil açısından bid'at olarak adlandırılabilir. Bundan da açıkça anlaşılır ki, el-İzz'in bid'at hasen'den, vacib, müstehab ve mübah ile kastettiği bid'at lugavî anlamda bid'attır. Şer'î ıstılahta ise, bütün bid'atler dalâlettir. Sonuç olarak; dinde bid'at-ı hasene görüşünü öne sürmenin en önemli sebeplerinden biri, bazı rivayetlerde ve ilim ehlinin sözlerinde yer alan *bid'at-ı hasene* tabirinin şer'î anlamda mı yoksa lugavî anlamda mı

⁷⁰ Age, s.47.

⁷¹ Muhtemelen bununla sabah namazındaki kunut duasını kastetmiştir, zira Şafiî mezhebine mensuptu. Şafiî'ler bunun meşru olduğunu söylerler. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.s.)'e vitir namazının kunut duasında salât etmek meşru bir uygulamadır. Zira Hz. Ömer'in hilafeti zamanında Ubeyy b. Ka'b teravih namazı kıldırırken bunu yapmıştır. İbn Huzeyme bunu Sahihinde 1100 no'lu hadiste tahriç etmiştir. Bunun için ayrıca Elbanî'nin *Sifatu Salâti'n-Nebî* adlı kitabına bkz., s. 160.

⁷² *Fetava'l-İzz*, s. 47

⁷³ el-Elbanî, *Sifatu Salâti'n-Nebî*, s. 161

⁷⁴ *Müsâceletün ilmiyye beyne'l-imâmeyni'l-celîleyn, el-İzz b. Abdisselâm ve'bni's-Salâh*, s.31.

kullanıldığıının birbirine karıştırılmasıdır. Bu ikisinin arasını ayırmaya Allah (c.c.) kimi muvaffak kılar, o, karışıklıktan kurtulur ve konunun mahiyeti kendisine zâhir olur.

SONUÇ

Bütün bid'atlerin kötü ve çirkinliğine dair deliller serdedildikten sonra, bidatleri güzel göstermeye çalışanların şüpheleri zikredilerek cevaplandırılmıştır. Buna göre ortaya çıkan sonuç, *bidat-ı hasene* teriminin batıl olup nas ve rivayetlere tamamen muhalif olduğudur.

Bu bağlamda konu ile ilgili olarak on vecih sıralayacağım. Bu vecihlerden herhangi birisi bid'at-ı hasene iddialarını iptal etmeye yeterlidir. Hele bu deliller bir araya getirilip, önceki delillere eklendiğinde iptal gücü daha da artar. Öyleyse, bid'atçının bu konuda hiç bir şüphe ve sözü kalmayacaktır. Bu vecihler sırasıyla şöyledir:

1. Bid'atlerin men edilmesi (zemmi) ile ilgili deliller çok sayıda olmasına rağmen, mutlak umumiyet ifade eder şekilde gelmiştir. Bu rivayetlerde bid'atler genel olarak zemmedilmiş ve her hangi bir istisna zikredilmiştir. Yine bu rivayetlerde bid'atlerin bir kısmının hidayet vesilesi olduğu veya " bu ve şu konular hariç bütün bid'atler dalâlettir " şeklinde bir sınırlama söz konusu olmadığı gibi, bu manâya yakın ifadeler de gelmiş değildir. Şayet bid'atler içerisinde şer'î bakış açısıyla güzel sayılabilecek örnekler olsaydı bir âyet veya hadisla buna işaret edilirdi. Ama böyle bir şey söz konusu olmamıştır.

Bütün bu deliller, zahirî hakikati üzere olup, hiç bir ferdi istisna etmeksizin umumi anlamlara delâlet etmektedir.⁷⁵

2. İlmî bir esas olarak kabul edilmiştir ki; küllî kaideler veya küllî şer'î kaideler farklı yer, zaman ve durumlarda tekrarlandığı ve bunları sınırlayan, hususileştiren bir şey bulunmadığı zaman bu, onların lafzı üzere ve umumen, mutlak manasıyla geçerli olduğu anlam üzere kalır.

Bid'atleri zemmeden ve insanları onlardan sakındıran hadisler bu türdendir. Peygamber (s.a.s.) minberden farklı zamanlarda ve muhtelif durumlarda ashabını uyarıyor, «**bütün bid'atler dalâlettir**» diye tekrarlıyordu.

Hiçbir âyet veya hadiste, ne bir tahsis ne bir takyid ne de umumiyeti farklı anlamaya vesile olacak bir ifade gelmemiştir. Bu da bütün açıklığıyla bunların umumi ve mutlak anlamda kullanıldığına delâlet eder.⁷⁶

⁷⁵ *el-İ'tisâm*, c.1, s.187

⁷⁶ *el-İ'tisâm*, c.1, s.187

3. Sahabe, tabiin ve daha sonra gelenlerin yâni selefin, bid'atlerin zemmi, bid'at ve bid'atın bulaştığı insanlardan sakındırma konusundaki icma'dır. Onlardan bu konuda hiçbir istisna ve tereddüt varid olmamıştır. Araştırma neticesinde sabit olan bu icma, bid'atlerin tamamının kötü ve zararlı olduğuna, *bid'at-ı hasene* gibi bir şeyin bulunmadığına açıkça delâlet eder.⁷⁷

4. Bid'atın taalluk ettiği şeyin de bid'at sayılması gerekir. Bu da şeriatin karşı çıktığı ve dışladığı türden bir çeşittir. Bu türden her şeyin güzel ve çirkin, övülen ve zemmedilen şeklinde ayrılması imkânsızdır. Zira aklen ve naklen şeriat'a muhalif olan bir şeyi güzel görmek doğru değildir.

5. *Bid'at-ı hasene* tabirini kabul etmek, bid'atte yarışanlara kapıyı sonuna kadar açar. Bu durumda herhangi bir bid'ate karşı çıkmak da mümkün olmaz. Zira herkes kendi bid'atının " *hasene* " olduğunu savunacaktır. Rafîziler, Mutezile, Cehmiyye, Hariciler ve diğerleri hep kendi bid'atlerini savunacaklardır. Bu nedenle, bizim onların hepsine birden «**bütün bid'atler dalâlettir**» diye karşı çıkmamız gerekmektedir.

6. Bid'atleri güzel göstermenin dayanağı nedir? Bu konuda kime müracaat edilecektir?

Şayet 'bu konudaki dayanak dinin muvafakat etmesidir' denilirse, biz de, 'şeriata muvafık olan aslında bid'at değildir' deriz.

Şayet 'bu konudaki kaynağımız akıldır' derlerse, biz de, 'akıllar farklı farklıdır, hangisi bu konuda kaynak olacaktır, hangisinin hükmü kabul edilecektir?' deriz. Zira bid'at ihdas eden herkes kendi bid'atının akıl açısından güzel, makul olduğunu iddia etmektedir.

7. Bid'atleri hoş görenlere şunu söylemek gerekir: "Şayet *bid'at-ı hasene* adı altında dine bir takım ilâveler caizse, birileri de çıkar aynı gerekçeyle dinden bir şeyi kaldırır. Dine bir şey ilâve etmekle dinden bir şey çıkarmak aynı şeydir. Zira bid'at ya bir şeyi fiilen yapmak ya da terk etmek şeklinde olur. Her iki durumda da din ortadan kalkar; bu da bu işe vesile olana sapıklık olarak yeter."⁷⁸

8. Bazıları şöyle der: " Şayet dinde *bid'at-ı hasene* diye bir olay söz konusu ise, biz ona tâbi olmuyoruz; bunu dinimiz ve dünyamız açısından daha sağlıklı, birlik ve beraberliğe daha uygun görüyoruz. Şayet bu sözümüz bir delile dayanıyorsa buna karşılık vermek caiz olmaz, şayet bir delile dayanmıyorsa bu *bid'at-ı hasene*

⁷⁷ *el-İ'tisâm*, c.1, s.188

⁷⁸ Ahmed b. Hacer Âl Bu Tâmi, *Tahzîru'l-Müslimîn ani'l-İbtidâi fi'd-Dîn*, s. 75

nevindendir ve sizin nezdinizde makbuldur. "İyi bilinmelidir ki, bid'at her zaman ve her durumda batıldır, bizim kanaatimiz de budur."⁷⁹

9. *Bid'at-ı hasene*'nin varlığını kabul etmek dini tahrif ve ifsada yol açmaktır ; çünkü her yeni nesil için, dine birtakım ilâvelerde bulunma fırsatı verir ve onlar da bu yaptıklarını *bid'at-ı hasene* olarak adlandırırlar. Bu da, sonuçta bid'atlerin sayısını arttırır ve ibadetlere birtakım ilâveleri beraberinde getirir. Din değişir ve geçmiş dinlerde olduğu gibi fesada uğrar. O halde, bu uğurda bütün bid'atlere karşı kapıyı kapatmak dini tahriften korumak gerekir.

10. Rasûlullah'ın dini en iyi bilen, dini en iyi beyan eden ve halka en iyi nasihat eden otorite olduğunu kabul eden kişi, bütün ilmî vasıfların, beyan yeteneğinin ve kâmil bir iradenin onda toplanmış olduğunu bilir. Kemal derecesinde ilim, kudret ve iradeyi temsil eden bir zatın söyledikleri de en mükemmel şekli yansıtacaktır. Buradan da, zorunlu olarak, Peygamber'in (s.a.s.) dini konulardaki beyanının en güzel en doğru ve en üstün ifade olduğu sonucu çıkar.⁸⁰

Bu durumda kim bunu kalbine yerleştirir ve kesin bir imanla inanırsa, yakînî bir bilgiyle bilsin ki, şayet gerçekten *bid'at-ı hasene* diye bir olay olsaydı Peygamber (s.a.s.) muhakkak surette bunu bildirir ve açıklardı. Böyle bir açıklama olmadığına göre bütün bid'atlerin dalâlet olduğu anlaşılır.

Sıralanan on maddeyi okuyan insaf sahibi birisi, İslâm'da *bid'at-ı hasene* diye bir şeyden bahsetmenin gerçekte mümkün olmadığını anlar. Daha önce delil olarak değerlendirilen âyet ve hadisleri de görünce, bunu daha iyi anlamış olması gerekir.

Şayet gerçekten insaf sahibi birisi ise, kendisinde bu konuda herhangi bir şüphenin kalmaması gerekir. Ama hevasına tabi olanlara bir şey söylenemez, zira onları sınırlayan bir şey yoktur.

Allah'tan bize hakkı hak olarak gösterip ona tâbi olmayı, batılı da batıl olarak gösterip ondan uzak durmayı nasip etmesini niyaz ederim.

Hamd alemlerin rabbi olan Allah'adır. Salât ve selâm Peygamberimiz Muhammed (s.a.s.)'e, âl ve ashabına olsun !

Abdu'l-Kayyûm es-Suheybânî
30/Şevval/1415 H.
Medine-i Münevvere

⁷⁹ Age, s.76.

⁸⁰ Mecmu'u'l-Fetâvâ, c.17, s.129.

—**DERLEME**— *Ebû Abdûlmûmîn Tekin, bin Muhârrem el-Kayseri*
—**E- M A İ L**— tekin_mihci@hotmail.com
— **BELÇİKA** — **2001 - 2015 — Çalışmaları.**